

УДК 327.5:303.833.6

Особливості використання конструктивістської методологічної парадигми для дослідження міжнародного регіоналізму

Тетяна Стародуб,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київської гуманітарної академії

У статті пропонується авторське бачення особливостей використання конструктивістської методологічної парадигми для дослідження міжнародного регіоналізму. Обґрунтовується думка про те, що для міжнародного регіоналізму як процесу, продукту та ідеології характерні два виміри: інституціональний та нормативно-репрезентативний. Доводиться, що рівень усвідомлення спільнотою власної просторової ідентичності впливає на інтенсифікацію процесів інституціоналізації регіональних організацій.

Ключові слова: міжнародний регіоналізм, соціальний конструктивізм, просторова (регіональна) ідентичність, соціація, соціативний конструктивізм, регіональність, інституціональний та нормативно-репрезентативний (дискурсивний) виміри міжнародного регіоналізму.

Тетяна Стародуб

The author's vision of features of using constructivist methodological paradigm for research of international regionalism is offered in this article. It is substantiated that international regionalism as a process, product and ideology is characterized in two dimensions: institutional and normative-representational. It is proved that the level of awareness of the community's own spatial identity influences the intensification of the institutionalization of regional organizations.

Keywords: *international regionalism, social constructivism, spatial (regional) identity, sociation, sociative constructivism, regionality, institutional and normative-representational (discursive) dimensions of international regionalism.*

В статье предлагается авторское видение особенностей использования конструктивистской методологической парадигмы для исследования международного регионализма. Обосновывается мысль о том, что для международного регионализма как процесса, продукта и идеологии характерно два измерения: институциональное и нормативно-репрезентативное. Доказывается, что уровень осознания сообществом собственной пространственной идентичности влияет на интенсификацию процессов институционализации региональных организаций.

Ключевые слова: *международный регионализм, социальный конструктивизм, пространственная (региональная) идентичность, социация, социативный конструктивизм, региональность, институциональное и нормативно-репрезентативное (дискурсивное) измерения международного регионализма.*

Постановка проблеми. Міжнародний регіоналізм сьогодні є предметом дослідження багатьох наукових течій та напрямків політичної науки: неореалізму, неолібералізму, неомарксизму, а також безпосередньо політичної регіоналістики. Основна полеміка відбувається між представниками зазначених наукових шкіл з одного боку та прибічниками теорії соціального конструктивізму – з іншої. Наукові дебати присвячені виробленню спільного бачення природи мультирегіоналізму. Серед проміжних наукових результатів, які були отримані внаслідок постійного активного діалогу світових вчених, можна виокремити уточнення змісту самого концепту „міжнародний регіоналізм”.

Так, з точки зору неомарксистської теорії та неолібералізму міжнародний регіоналізм є продуктом постійного протистояння двох явищ – глобалізації та регіоналізації, зростаючої взаємозалежності у світі та необхідності зберегти власну національну та/або регіональну ідентичність. Важливо зазначити, що в рамках політекономії регіоналізм розглядається

як система торгівельних угод, основна мета яких – створення умов для лібералізації торгівлі в рамках конкретного регіону [1, р. 3]. Прикладом такого торгівельного або економічного регіоналізму можна вважати ЄС, НАФТА, АСЕАН та інші організації. В умовах постбіполярності регіоналізм виступає як політична реакція на економічну глобалізацію або як політична та соціальна реакція на економічну та культурну гомогенізацію світу [2; 3]. В міжнародній політичній регіоналістиці деякі вчені, зокрема, Ш. Бреслін, Р. Хайгготт, Т. Шоу та ін. також досліджують міжнародний регіоналізм крізь призму процесів глобалізації та регіоналізації, проте ці процеси не розглядаються як протилежні явища, а швидше як взаємодоповнюючі [4; 5]. Це дає підстави стверджувати про те, що міжнародний регіоналізм є багаторівневим та багатовимірним феноменом [6], який є віддзеркаленням процесів глокалізації.

Удосконалення змісту категорії „міжнародних регіоналізм” не лише **актуалізувало** саму проблему вивчення особливостей формування просторових спільнот, але й дозволило звернути увагу науковців на інші суміжні поняття, якими оперують вчені при дослідженні процесів регіональної/інтеррегіональної взаємодії. Надмірна зосередженість на розробці спільного категоріального апарату призвела до нівелювання таким важливим аспектом дослідження як вироблення спільної методології для вивчення міжнародного регіоналізму або можливості застосування методичних засобів різних наукових напрямків для аналізу процесів конструювання регіональних/інтеррегіональних схем співробітництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародний регіоналізм є предметом наукових доробків таких вчених політичної регіоналістики як: Ш. Бреслін, Х. Веєм, Л.-А. Гика, П. Містрі, Ф. Содербаум, Р. Хайгготт, Б. Хеттне, Т. Шоу та ін. Конструктивістська методологічна парадигма в дослідженні світової політики має давню традицію, які формували вчені світового рівня: Е. Адлер, А. Вендт, С. Гуцціні, Н. Онуп, Л. Седерман та ін. Слід відзначити підвищений інтерес до проблеми використання теоретичного підґрунтя конструктивістської школи для розуміння особливостей формування міждержавної взаємодії на регіональному та інтеррегіональному рівнях, а також вивчення процесів формування спільної ідентичності держав та недержавних утворень з боку молодих українських вчених: В. Андрусіва, Є. Барщевського, К. Шинкарук та О. Щурко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фактична відсутність у вітчизняній науковій думці монографічних видань, присвячених проблемі використання методів різних наукових напрямків політичної науки для дослідження мультирегіоналізму, обумовила **завдання** цієї статті – окреслення можливостей використання конструктивістської методологічної парадигми (як сукупності постулатів і принципів світоглядного та логіко-методологічного характеру, що складають основу соціального конструктивізму) для вивчення

багатостороннього регіоналізму з акцентуацією на аксіологічному вимірі міжнародно-політичної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конструктивізм є більш соціальною теорією, ніж політичною, саме соціальне розуміння політичної реальності обумовлює особливе бачення природи міжнародного співробітництва в рамках конкретних міжнародно-політичних регіонів, що відрізняє цей науковий напрямок від інших концептуальних підходів, які пояснюють особливості конструювання регіональних/інтеррегіональних схем взаємодій, наприклад, різноманітні теорії інтеграції.

Будь-яка політична дія або взаємодія не може розглядатись без врахування такої категорії як ідентичність, – вважають представники школи соціального конструктивізму А. Вендт та С. Гуцціні [7; 8]. Інакше кажучи, політичні дії та процеси міждержавної взаємодії мають не лише матеріальний, але й нормативно-репрезентативний виміри. Будь-якій політичній дії передуює процес конструювання потреб суб'єктів міжнародно-політичної взаємодії, які в сформованому вигляді являють собою лише певну інформацію про мотиви сторін. Лише у тому випадку, коли інформація про потреби буде трансформована в інтерес, що буде чітко сформульований, можна говорити про те, що політична дія, яка має відбутись, характеризується певним рівнем раціональності. В цьому зв'язку варто зазначити, що інтерес з точки зору соціального конструктивізму є категорією непостійною, він може змінюватись залежно від впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Проте, не враховувати особливості віддзеркалення потреб/інтересів суб'єктів міжнародно-політичної взаємодії в їх попередніх діях не варто, принаймні під час планування майбутніх заходів, рішення щодо яких ґрунтуються на попередньому досвіді. На думку А. Вендта, не дивлячись на те, що інтерес породжує дію, сама його поява не можлива без такого елементу як ідентичність [7]. Політична дія залежить не тільки від специфіки середовища, в якому відбувається процес політичного співробітництва, але й від уявлень самих учасників про процес взаємодії, які склались протягом певного історичного розвитку та вплинули на формування їх ідентичності в розумінні приналежності до тієї чи іншої спільноти, передусім міжнародної регіональної або інтеррегіональної. Саме ця приналежність впливає на визначення пріоритетів зовнішньої політики суб'єкта взаємодії й формулювання його інтересів та цілей. З точки зору соціального конструктивізму, інтерес виникає та реалізовується лише в процесі взаємодії [8]. Така інтерпретація суперечить вихідним положенням теорії раціонального вибору, згідно якої можливі дії учасників обумовлені винятково конфігурацією учасників, яка вже є віддзеркаленням інтересів самих суб'єктів взаємодії політичного процесу. Тобто, інтерес є вихідною змінною, необхідною для участі того чи іншого суб'єкта в різних схемах співробітництва, в той час як, згідно теорії соціального конструктивізму, інтерес проявляється вже процесі міждержавної взаємодії та може

впливати на рівень залучення держави до тих чи інших регіональних/інтеррегіональних проєктів. Якщо в першому випадку інтерес є постійною змінною, то в другому – непостійною або такою, що здатна змінюватись залежно від впливу внутрішнього та зовнішнього середовища.

В своїй праці „Соціальна теорія міжнародної політики” представник поміркованого конструктивізму А. Вендт стверджує, що в процесі усупільнення спільні знання засвоюються міжнародними акторами і впливають на формування їхніх національних/просторових ідентичностей та інтересів. У процесі співробітництва міжнародні актори виробляють сукупність спільних знань, норм, правил, цінностей, які формують їхні спільні уявлення про поведінку один одного [7, р. 41]. Взаємодія, що ґрунтується на спільних знаннях та установках, обумовлює зміни в структурі міжнародних відносин шляхом конструювання нових просторових мереж співробітництва та посилення регіональних центрів сили.

Соціальний конструктивізм є відносно новим науковим напрямком, що був сформований внаслідок наукових дискусій під впливом модерністської та постмодерністської парадигм (його поява датується кінцем 1980-х років), тому говорити про те, що його вихідні ідеї або постулати активно використовуються вченими – представниками міжнародної політичної регіоналістики, не має підстав. Тобто, відсутні наукові традиції використання методичних засобів соціального конструктивізму для пояснення природи сучасного регіоналізму. Це обумовлено передусім тим, що процеси регіоналізації переважно досліджуються вченими в рамках таких наукових напрямків як неореалізм та неолібералізм. Проте, деякі спроби застосувати методичні засоби та прийоми соціального конструктивізму для пояснення феномену регіоналізму все ж таки були зроблені шведським вченим Б. Хеттне в рамках його нового регіонального підходу/теорії (the New Regional Approach/Theory) [6].

Так, з метою дослідження структурних параметрів регіональних спільнот можна застосувати категоріальний апарат соціального конструктивізму. Особливий інтерес в цьому зв'язку становлять такі поняття як ідентичність, самосвідомість, норми та цінності. Проблема ідентичності розглядається в міжнародній політичній регіоналістиці крізь призму процесів самоідентифікації держави та регіональної/просторової спільноти, з якою ідентифікує себе держава. Тобто йдеться про процес конструювання регіональної або просторової ідентичності.

Ключове положення соціального конструктивізму полягає в тому, що міжнародні актори як і звичайні індивіди розвиваються в соціально конструйованому світі. Взаємодія держав як автономних акторів формує міжнародну систему. В цьому зв'язку А. Вендт наполягає на необхідності часткової реіфікації держави як соціального інституту при дослідженні структурних параметрів міжнародної системи [9]. Також він обґрунтовує необхідність антропоморфізації держави, розвиваючи та деталізуючи

свою тезу „держави – теж індивіди (люди)” [7, р. 215], перебуваючи в постійній полеміці з іншими дослідниками [10; 11; 12; 13].

Основне завдання теорії – дослідити схеми взаємодії ідентичностей, враховуючи існуючу систему норм та практик, що впливають на їх конструювання. Взагалі, за А. Вендтом, ідентичність є властивістю суб'єктів, яка впливає на мотиваційні та поведінкові диспозиції. Ідентичність пов'язана із процесом самоусвідомлення, який має внутрішнє та зовнішнє походження. Для того, щоб певна ідентичність мала б змогу реалізовуватись, вона також має бути сприйнята зовнішнім середовищем [7, р. 224]. Окрім цього, оперуючи категоріями теорії структурації Е. Гідденса, А. Вендт доводить, що існуючі актори формують та відтворюють власні ідентичності в процесі безперервної взаємодії.

Самоусвідомлення як процес також соціально конструється, тобто розвивається крізь призму соціальної взаємодії, й по-різному сприймається суб'єктами політичних відносин. Соціальна взаємодія породжує структури колективної свідомості, без яких неможливе набуття акторами власної ідентичності, що є основою для формування інтересу, який в свою чергу виступає підґрунтям для політичної дії. Процес самоідентифікації, на думку А. Вендта, можливий лише в рамках взаємодії, він й обумовлює появу колективної ідентичності [7, р. 224]. Таким чином, колективний інтерес можливий завдяки формуванню колективної ідентичності.

Окреслимо типи ідентичності за А. Вендтом. Залежно від впливу внутрішніх/зовнішніх структур виокремлюють персональну/корпоративну та соціальну (типову/рольову/колективну) ідентичності. Корпоративна ідентичність визначається через здатність актора до самоорганізації, отже, являє собою сукупність іманентних актору самоорганізуючих якостей, які складають його індивідуальність. Під актором слід розуміти або індивід як біологічний організм або державу як сукупність території та населення. Корпоративна ідентичність держави як суб'єкта світової політики приймається іншими акторами як така, що усім заздалегідь відома, а процес її конструювання є внутрішньою справою самої держави, отже, не виходить за межі внутрішньої політики. Таким чином, ідентичність виступає в процесі аналізу змінною постійною, що обумовлено її умовною стабільністю. Держава, з антропоморфної позиції А. Вендта, не може впоратися з ідентичностями, які мають нестабільну природу. Отже, зміна ідентичності полягає лише в переході від однієї відносно стабільної ідентичності до іншої. На думку вченого, суб'єкти можуть відрізнитись в силу впливу фізичних обставин, проте без свідомості та пам'яті, тобто змісту Я, вони не є суб'єктами дії, і можливо навіть не людьми [7, р. 225]. А. Вендт вводить в науковий обіг категорію „групове сприйняття”, стверджуючи, що держава, будучи носієм корпоративної ідентичності – групового Я, володіє груповим рівнем сприйняття.

Соціальна ідентичність являє собою набір значень/властивостей, які актор приписує собі з точки зору інших, тобто як соціальному об'єкту

[14, р. 385], та які генерують мотиваційні та поведінкові диспозиції [7, р. 224]. Тобто, це система позитивних характеристик (типова, рольова ідентичності та колективна ідентичність, що проявляється через ідентифікацію з Іншим) [7, р. 224-230].

Шведський вчений Л. Седерман спробував удосконалити окремі положення теорії соціального конструктивізму шляхом ендогенізації персональної/корпоративної ідентичності та вивчення особливостей її формування у взаємозв'язку із соціальною ідентичністю [15]. Певною мірою можна спостерігати розмиття межі між корпоративною та соціальною ідентичністю, що створює передумови для формування різних форм поведінки суб'єктів від асоціативних до дісоціативних. Усвідомлене прагнення суб'єктів до об'єднання в певну соціальну групу, з якою вони себе ідентифікують, відомий соціолог Г. Зіммель називає соціацією (англ. sociation) [16]. Л. Седерман, оперуючи цим терміном, приходить до висновку про необхідність формування в теорії соціального конструктивізму нового напрямку – соціативного конструктивізму, методологія якого дозволяє визначити спільноти, що сформовані природним чином, та спільноти, що створені штучно, з метою досягнення певних політичних цілей [15]. Спільноти на різних рівнях конструюються як в часі, так і у просторі. Простір характеризується не лише природними (географічними) параметрами, але й нормативно-ціннісними. Останні формують певну ієрархію елементів в рамках соціації. Кожен елемент знаходиться на певному рівні ієрархії залежно від ступеню регіональності, яка визначає рівень не лише усвідомлення власної належності до просторової спільноти, але й здатності елемента впливати на загальну архітектуру соціальної групи та динаміку її розвитку. Місце елемента в системі ієрархії визначається його ресурсами/потенціалом та рівнем трансакцій у форматі периферія регіону – ядро регіону. Оперуючи категоріями соціативного конструктивізму, можна стверджувати про наявність двох вимірів: матеріального та нормативно-репрезентативного. Матеріальний вимір просторової спільноти визначається, наприклад, рівнем привабливості регіону для надходження зовнішніх інвестицій, наявністю природних ресурсів, які експортуються в інші регіони тощо. Нормативно-репрезентативний вимір складає систему цінностей та норм, що історично склалась, яка відрізняє одну спільноту від іншої. Необхідність дотримання певної системи цінностей впливає на поведінку окремих елементів системи всередині соціації, так і за її межами. Окрім цього, саме нормативно-ціннісна складова закладена в основу формування спільної стратегії розвитку соціації. Можна припустити, що в основу створення багатьох інтеграційних об'єднань було закладено передусім нормативно-ціннісний вимір, отже, організації/об'єднання/неформальні альянси являють собою соціативні форми регіональної/інтеррегіональної взаємодії. При цьому, не виключається існування певних дісоціативних проявів поведінки зі сторони окремих елементів соціації, що обумовлено

Тетяна Стародуб

небажанням дотримуватись певних правил та норм, які є прийнятими в даній соціальній спільноті. В такій ситуації інтереси власне елемента системи (наприклад, держави-члена об'єднання) стоять вище інтересів соціалізації (регіонального об'єднання) (позиція Об'єданого Королівства щодо реалізації окремих спільних політик Євросоюзу).

Рівень регіональності спільноти/соціалізації залежить також й від волі політичних еліт країн регіону, що виступають елементами регіональної системи міжнародних відносин. Взагалі інституціоналізація будь-яких регіональних схем взаємодій є більше політичним актом, ніж ментальним (нормативно-ціннісним) процесом, що ґрунтується на історичному та культурно-цивілізаційному чинниках, та таким, який відповідає потребам та інтересам учасників на певному етапі їх історичного розвитку.

На думку автора статті, рівень регіональності просторової спільноти також визначає здатність соціалізації в умовах трансформацій набувати якісно нових інтеграційних форм, формування яких можливе внаслідок реалізації конкретних політичних дій суб'єктів регіональної системи міжнародних відносин. Ефективність реалізації регіональних та інтеррегіональних проектів залежить від спроможності учасників з однаковою швидкістю приймати рішення в певних заданих умовах, що визначаються часовими та просторовими рамками, в цьому зв'язку регіональна політична проекція характеризує етап переходу від пасивних форм міжрегіонального діалогу до більш активних, тобто рівень регіональності, який за своєю природою, був латентним, поступово стає більш дієвим та мобільним, особливо в сфері прийняття політико-управлінських рішень на національному, регіональному та міжрегіональному рівнях.

Регіони, які і просторові спільноти не можуть існувати у епістемологічному та аксіологічному вакуумах [17, р. 64]. Так, можна стверджувати, що регіони як міжнародно-політичні простори доцільно досліджувати як в просторовому та часовому вимірах, так і культурно-цивілізаційному та ціннісно-нормативному, останній свідчить про особливу роль когнітивних акторів в посиленні рівня регіональності соціалізації як просторової спільноти. Таким чином, в основу регіональності покладено не лише систему норм та цінностей, але й знання, які складають своєрідний фундамент для розробки та прийняття управлінських рішень передусім на регіональному рівні в рамках соціалізації.

Усвідомлення соціаліцією своєї унікальності створює передумови для формування її регіональної або просторової ідентичності. Процес формування регіональної ідентичності можливий за наявності певного рівня регіональності, який характеризує здатність спільноти до визначення відмінностей регіону, який вона репрезентує, від інших міжнародно-політичних просторів. В цьому зв'язку регіональна ідентичність виступає ключовою характеристикою простору, яка відрізняє його від інших сусідніх регіонів, й в такий спосіб виступає нормативно-репрезентативним елементом регіональності. Варто підтримати думку Л.-А. Гика про те, що

посилення почуття усвідомлення учасниками соціалізації власної регіональної ідентичності посилює її регіональність та свідчить про підвищення рівня її регіональності. Продовжуючи цю думку, зазначимо, що процес формування просторової ідентичності впливає на визначення зовнішньополітичних пріоритетів її учасників у сфері регіональної безпеки. Здатність актора вибудувати ієрархію пріоритетів в такий спосіб, аби інтереси регіону сприймалися політичною елітою та суспільством вище за національні, визначатиме місце цього суб'єкта в регіональній системі міжнародних відносин. Масштабність переміщення свідчить про зміну позиціонування акторів в системі, не лише в просторових рамках, але й в інституціональних. При цьому в більшості випадків інтереси регіону та окремих його учасників співпадають з національними інтересами окремо взятої держави, до того ж виступають певною проекцією її стратегії національного розвитку в регіональному вимірі. Побуває думка, що ефективність багатовекторної політики залежить від здатності держави робити такі переміщення в рамках різних регіональних/субрегіональних систем міжнародних відносин, учасником яких вона виступає. В цьому зв'язку вектор виступає радше не напрямком, а самим переміщенням, який характеризує зміну позиціонування актора в тій чи іншій ієрархічній цілісності.

Просторові межі та ідентичність є ключовими характеристиками як регіону, так і соціалізації. Просторові межі не є категорією постійною, адже в геополітичному розумінні вони мають змогу змінюватись за рахунок включення до спільноти нових членів, проте ядро соціалізації практично завжди залишається незмінним; саме країни ядра фактично формують загальну стратегію розвитку соціалізації та здійснюють значний вплив на механізм розробки та прийняття рішень в спільноті, яка має чітку інституціоналізовану структуру.

Оперуючи категоріями соціативного конструктивізму, можна розглядати соціативну/просторову/регіональну ідентичність як фундамент для формування ідеології регіональної спільноти, що визначає цілі соціалізації та засоби їх досягнення. В цьому зв'язку варто нагадати, що точки зору соціального конструктивізму регіоналізм передусім розглядається як ідеологія просторової спільноти, тоді як в міжнародній політичній регіоналістиці регіоналізм розглядається як процес конструювання різнорівневих просторових схем міждержавної взаємодії або як продукт реалізації волі політичних еліт країн регіону, який являє собою інституціональне відображення інтенцій просторових суб'єктів. З точки зору теорії міжнародних відносин та політичної регіоналістики міжнародний регіоналізм зазвичай демонструє наявність багатосторонніх ініціатив/об'єднань/організацій на регіональному/інтеррегіональному рівнях, наприклад, НАТО, СЕАТО, ОДКБ та інші, основна мета яких забезпечення за допомогою різних заходів національної та регіональної (колективної) безпеки.

Тетяна Стародуб

Для регіоналізму як процесу, продукту та ідеології характерні два виміри: інституціональний та нормативно-репрезентативний. Як процес, регіоналізм/багатосторонній регіоналізм сприяє формалізації вже діючих багатосторонніх угод, зміцненню існуючих регіональних організацій та створенню нових інституцій, які у своїй тісній взаємодії конструюватимуть майбутні схеми інтеррегіональних взаємодій. Заходи щодо забезпечення просторової безпеки є політичною проекцією на інституціональний продукт, під яким й розуміється міжнародний регіоналізм. Важко уявити собі систему колективної безпеки без узгодженої політики усіх її членів та функціонування жорсткої ієрархічної інституціональної структури. Нормативно-репрезентативний аспект представлений в цій системі сукупністю цінностей, норм, правил, які впливають на поведінку учасників об'єднання та формують у них уявлення про те, якими способами можна досягнути спільних цілей заради забезпечення національної/регіональної/інтеррегіональної та глобальної (наприклад, НАТО, яка позиціонує себе вже ні як інтеррегіональна організація колективної безпеки, а як глобальна, для якої будь-який регіон світу є зоною геополітичної відповідальності Альянсу) безпеки [17, р. 67-68].

Інтенсифікація процесів інституціоналізації регіональних/інтеррегіональних організацій супроводжується посиленням усвідомлення власної регіональної/просторової/соціативної/колективної ідентичності. Позиціонування просторових спільнот на міжнародній арені супроводжується демонстрацією власної унікальності, яка відрізняє їх від інших соціатій. Реалізація спільнотами репрезентативної функції дозволяє сприймати регіони як нормативно-репрезентативні продукти регіоналізму, а вжиття заходів безпеки на регіональному рівні шляхом створення ефективної системи колективної безпеки є продуктом процесів інституціоналізації, тобто йдеться про здійснення соціатією власне інституціональної функції.

Регіоналізм як ідеологія здійснює нормативну функцію, адже створює передумови для усвідомлення необхідності реалізації спільних проектів, повномасштабна імплементація яких неможлива без функціонування інституцій, які б забезпечили процес імплементації. В умовах формування багатостороннього регіоналізму як майбутнього світового порядку важливо зазначити, що всі інституції здійснюють нормативно-репрезентативну функцію, окрім цього продукують можливості для формування нових структур, які б володіли нормативним та репрезентативним елементами, при цьому обов'язковими умовами є наявність політичної волі еліт країн простору та можливості епістемологічної спільноти створити образи, за допомогою яких можна було б не лише продукувати знання, але й впливати на свідомість просторової спільноти з метою конструювання в уяві її членів певних ймовірних моделей розвитку регіону або регіональної інституції, яка представляє той чи інший простір.

Регіоналізм демонструє здатність просторових систем до збереження власної цілісності, можливість їх поглибленої співпраці заради реалізації спільних цілей. Здатність спільноти до збереження власної цілісності відбувається у двох вимірах: інституціональному та нормативно-репрезентативному [17, р. 77].

Перший вимір має відношення до матеріального світу. Наприклад, укладання угод про лібералізацію торгівлі, створення регіональних структур співробітництва, підписання підсумкових документів внаслідок завершення переговорного процесу тощо. Схеми регіональних/інтеррегіональних взаємодій в матеріальному світі формуються в певному інституціональному середовищі, інакше кажучи, регіональні організації з метою реалізації власних проектів конструюють різні моделі міждержавного співробітництва.

На думку автора статті, важливо підкреслити, що існування ситуативних тимчасових альянсів демонструє прагнення просторових спільнот до збереження власної цілісності в умовах посилення флуктуаційних тенденцій; зазначений процес являє собою інституціональний вимір здатності соціалізації до самоорганізації та збереження її структурних характеристик.

Другий вимір – нормативно-репрезентативний – репрезентує здатність просторової спільноти посісти своє особливе місце в глобальній системі міжнародних відносин шляхом реалізації політичних дій акторів регіону, спрямованих на позиціонування себе як групи країн, яка відрізняється від інших за багатьма параметрами: політичними, економічними, культурними, релігійними тощо. Зазвичай країни ядра інтеграційного угруповання реалізують власні національні інтереси, маніпулюючи репрезентативними практиками просторової спільноти.

Як продукт, регіоналізм також має інституціональний та нормативно-репрезентативний виміри. Складна мережа регіональних організацій формує інституційний та дискурсивний дизайн міжнародного регіоналізму [17, р. 77-78]. Під інституційним виміром розуміють міжнародний регіоналізм як продукт посиленої взаємодії міжнародних організацій, які взаємодіють з метою реалізації спільних регіональних/інтеррегіональних ініціатив, передусім у сфері безпеки. Взаємодія відбувається на різних рівнях: від самітів на найвищому рівні до зустрічей робочих / експертних груп з різних питань регіонального/інтеррегіонального діалогу. Інституційний вимір та інституційний дизайн в цьому контексті слід розглядати як синонімічні поняття. Дискурсивний вимір дозволяє посилити власну ідентичність за рахунок проведення постійних порівнянь з іншими просторовими ідентичностями. Тобто, процес зміцнення власної ідентичності відбувається за рахунок існування інших в зовнішньому (міжнародному) середовищі. Адже завжди є загроза поглинання однією ідентичністю іншою, розчинення одних просторових ідентичностей в середовищі інших. Таким чином, дискурсивний вимір завжди існує у

Тетяна Стародуб

зв'язці із зовнішнім середовищем. Більш того, поява зовнішньої загрози з боку однієї просторової спільноти призводить до зміцнення регіональної/колективної ідентичності іншої, мобілізує її у боротьбі проти соціально-культурної, економічної, політичної експансії.

Конфлікт ідентичностей в регіональному/інтеррегіональному вимірі передбачає активний вплив на його перебіг з боку не лише національних еліт, але й міжнародних організацій, які своєю діяльністю охоплюють один або декілька географічних просторів. Регіональні організації впливають на боротьбу ідентичностей шляхом підтримки однієї із існуючих ідентичностей або штучного створення нової ідентичності, яка в подальшому стає консолідуючим чинником, що сприяє підвищенню рівня регіональної цілісності просторової спільноти та здатності протистояти зовнішнім загрозам та позарегіональним впливам. Вплив регіональних організацій на формування спільної соціативної/колективної/регіональної ідентичності сприяє запобіганню загрозам регіональній безпеці держав конкретного міжнародно-політичного простору. Процес здійснення впливу на протистояння просторових ідентичностей тісно пов'язаний із механізмами дискурсу та взаємодій не лише між державами, але й організаціями регіону. Дискурс діє на структуру знання шляхом зміни знаків й символів та в такий спосіб трансформує існуючі моделі сприйняття ідентичності й відповідно модифікує поведінку просторової спільноти. Схеми регіональної/інтеррегіональної взаємодії тісно пов'язані із процесами відтворення просторової ідентичності. Від рівня інституціоналізації цих схем та ступеню їх інтенсивності залежить ступінь усвідомлення спільнотою/соціацією власної регіональної ідентичності. Міжнародні організації регіонального, інтеррегіонального та глобального рівнів з метою підтримки миру й безпеки володіють певними ресурсами та важелями впливу, щоб послаблювати та посилювати дискурси й просторові взаємодії. Саме таким способом інституції впливають на засвоєння різних ідентичностей не лише просторовими спільнотами, але й окремими елементами регіональної соціації. Якщо просторова спільнота демонструє власну нездатність протистояти викликам зовнішнього середовища, її ідентичність поступово руйнується, а рівень спроможності зберегти власну регіональну цілісність практично зводиться до нуля.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, соціальний конструктивізм дозволяє стверджувати, що міжнародний регіоналізм також має матеріальний (інституціональний) та нормативно-репрезентативний (дискурсивний) виміри. Конструювання міжнародно-політичного простору – це складний довготривалий процес, який передбачає створення ефективної системи управління регіональною спільнотою. Здатність регіональних інституцій до керування процесом конструювання означає й спроможність мобільно реагувати на виклики зовнішнього середовища. В основу процесу конструювання простору покладено принцип узгодження інтересів регіональної спільноти як

системи з кожним її елементом (будь-то держава, суспільний інститут або окрема людина). Це означає, що не лише держава як член соціалії, а й людина як суб'єкт пізнання та діяльності бере на себе відповідальність за отриманий результат (принцип відповідальності Х. Йонаса [18]). Просторова/регіональна спільнота як і будь-яка соціальна система, яка здатна до самоорганізації, може стабільно існувати та протягом тривалого часу динамічно розвиватись, якщо кожен її учасник буде вести себе так, ніби він є відповідальним не лише за свої дії, але й за дії групи в цілому. В цьому зв'язку варто зазначити, що цей принцип відповідальності близький до категоричного імперативу І. Канта [19]. В перспективі варто звернути увагу наукової спільноти на проблему конструювання майбутнього в контексті вибору стратегій розвитку регіональної спільноти, які піддаються коректуванню залежно від змін внутрішнього та зовнішнього середовищ, та визначення можливостей впливу когнітивних акторів на процес управління соціалією в умовах трансформацій соціально-політичної реальності.

Література:

1. **Ethier Wilfred.** Regional regionalism / Wilfred J. Ethier // Regionalism and globalization. – Ed. Sajal Lahiri. – London, New York : Routledge. – 2001. – P. 3-15.
2. **Hettne Björn.** Editor's introduction // Globalism and the New Regionalism / Björn Hettne, András Inotai and Osvaldo Sunkel. – Ed. Björn Hettne, András Inotai and Osvaldo Sunkel. – Basingstoke : Macmillan. – 1999. – P. 31-36.
3. **Břaęs Morten.** The trade-environment nexus and the potential of regional trade institutions / Morten Břaęs // New regionalisms in the global political economy: Theories and cases. – Ed. Shaun Breslin, Cristopher W. Hughes, Nicola Philips, and Ben Rosamond. – London, New York: Routledge. – 2002. – P. 48-65.
4. **Breslin Shaun.** Regions in comparative perspective/ Shaun Breslin, Richard Higgott, Ben Rosamond //New regionalisms in the global political economy: Theories and cases. – Ed. Shaun Breslin, Cristopher W. Hughes, Nicola Philips, and Ben Rosamond. – London, New York : Routledge. – 2002. – P. 1-19.
5. **Břaęs Morten.** The political economy of regions and regionalisms: An introduction to our critical, revisionist inquiries / Morten Břaęs, Marianne H. Marchand, and Timothy M. Shaw // The political economy of regions and regionalisms. – Ed. Morten Břaęs, Marianne H. Marchand, and Timothy M. Shaw. – Basingstoke: Palgrave Macmillan. – 2005. – P. 1-12.

Тетяна Стародуб

6. **Hettne Björn.** The New Regionalism revisited / Björn Hettne // Theories of New Regionalism. – Ed. Fredrik Söderbaum and Timothy M. Shaw. – Basingstoke : Palgrave Macmillan. – 2003. – P. 22-42.
7. **Wendt A.** Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge : Cambridge University Press. – 2003. – 429 p.
8. **Guzzini Stefano.** A reconstruction of constructivism in International relations / Stefano Guzzini // European Journal of International Relations. 2000. – Vol. 6. – No 2. – P. 147-182.
9. **Wendt A.** On the Via Media : A Response to the Critics / A. Wendt // Review of International Studies. – 2000. – Vol. 26. – No 1. – P. 174-175.
10. Forum on Social Theory of International Politics // Review of International Studies. – 2000. – Vol. 26. – No 1. – P. 123-163.
11. **Wendt A.** The State as Person in International Theory / A. Wendt // Review of International Studies. – 2004. – Vol. 30. – No 2. – P. 289-316.
12. **Lomas P.** Anthropomorphism and Ethics: A Reply to Alexander Wendt / P. Lomas // Review of International Studies. – 2005. – Vol. 31. – No 2. – P. 349-355.
13. **Wendt A.** How Not to Argue Against State Personhood: A Reply to Lomas / A. Wendt // Review of International Studies. – 2005. – Vol. 31. – No 2. – P. 357-360.
14. **Wendt A.** Collective Identity Formation and the International State / A. Wendt // American Journal of Sociology. – 1994. – Vol. 88. – No 2. – P. 385.
15. **Cederman L. E.** Endogenizing Corporate Identities: The Next Step in Constructivist IR Theory / L. E. Cederman, C. Daase // European Journal of International Relations. – 2003. – Vol. 9. – No 1. – P. 5-35.
16. **Gubbini Emili.** Simmel and Space / Emili Gubbini http://www.essex.ac.uk/sociology/documents/pdf/ug_journal/vol8/2012sc201_emilygubbini.pdf
17. **Ghica Luciana-Alexandra.** Regional Co-operation in Central and South Eastern Europe : The Question of Regional Identity. 1990-2002 / Luciana-Alexandra Ghica. – Thesis/Dissertation. – Political Science. – 2003. – v, 96 p.
18. **Йонас Г.** Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас. – Пер. з нім. – К. : Лібра. – 2001. – 400 с.
19. **Kant Immanuel.** Grounding for the metaphysics of morals / Immanuel Kant. – 3-rd ed. ; translated by James W. Ellington. – Published by Hackett Pub. Co. in Indianapolis. – 1993. – XIV, 78 p.